

SULTAN ABDÜLAZİZ'E YAPILAN DARBE VE ŞÜPHELİ ÖLÜMÜ

Elif Soylu*

ÖZET

Osmanlı Devleti yenileşme döneminin en önemli padişahlarından biri olan Sultan Abdülaziz, halk arasında oldukça sevilen bir padişaktır. Hem Doğu'ya hem de Batı'ya olan yakınlığıyla bilinen Abdülaziz, spora ve sanata düşkün, yenilikçi bir yapıya sahipti. Kendisi gezi amaçlı yurt dışına çıkan ilk padişah olma unvanına sahiptir. Onun döneminde Osmanlı denizciliği oldukça gelişmiş ve dünya sıralamasında ikinci güç konumuna gelmiştir. Devleti yükseltmek amacıyla yaptığı yeniliklerin de etkisiyle oldukça sevilmesinin yanında kendisine muhalif olan çevrelere de sahip olan Sultan Abdülaziz, bir darbe sonucu tahttan indirilmiş ve III. Selim'in dairesine kapatılmıştır. Bir süre sonra hayatını kaybetmiş fakat ölümünün intihar mı cinayet mi olduğu tartışmaları yaşanmıştır. Makalemizde Sultan Abdülaziz'in şahsiyeti, tahtta kaldığı süredeki faaliyetleri, yurt dışı gezisi, tahttan indirilme süreci ve şüpheli ölümü işlenecektir. Ölümünün cinayet mi yoksa intihar mı olduğu konusu tartışılacak ve gerekli kanıtlarla sonuca varılacaktır. Makale hazırlanırken arşiv belgeleri, birinci ve ikinci elden kaynaklar ile konu ile ilgili tez ve makalelerden yararlanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sultan Abdülaziz, Osmanlı, darbe, cinayet, intihar.

THE COUP ON SULTAN ABDULAZIZ AND HIS SUSPICIOUS DEATH

ABSTRACT

Sultan Abdulaziz, one of the most important sultans of the modernization period of the Ottoman Empire, was a very popular sultan among the people. Abdulaziz, known for his closeness to both the East and the West, had an innovative nature, fond of sports and art. He has the title of being the first sultan to go abroad for sightseeing purposes. During his reign, Ottoman maritime was highly developed and became the second power in the world rankings. Sultan Abdulaziz, who was very popular due to the innovations he made in order to raise the state, but also had circles that opposed him, was dethroned as a result of a coup and III. He was locked in Selim's apartment. He died after a while, but there were debates about whether his death was suicide or murder. In our article, the personality of Sultan Abdulaziz, his activities during his reign, his

* ORCID: 0000-0002-6454-4141, e-mail: eayvilk@outlook.com

trip abroad, his dethronement process and his suspicious death will be discussed. The issue of whether his death was murder or suicide will be discussed and a conclusion will be reached with the necessary evidence. While preparing the article, archival documents, first and second-hand sources, theses and articles on the subject were used.

Keywords: Sultan Abdulaziz, Ottoman, Coup, Murder, Suicide.

GİRİŞ

Sultan Abdülaziz'in babası Sultan II. Mahmud, annesi ise ve Pertevniyal Valide Sultan'dır. 8 Şubat 1830 yılında dünyaya gelen Abdülaziz, Sultan Abdülmecid'in kardeşi olduğu için şehzadelğinde oldukça rahat bir hayat yaşamış ve iyi eğitim alma şansını elde etmiştir. Özellikle müzik ve spora ilgisi olup yüzme, güreş, cirit ve at sporlarına oldukça ilgiliydi.¹ Müziğe olan ilgisiyle La Gondolle Barcarolle, Intitation A La Valse, Polka ve La Harpe Caprice isimli dört adet Batı tarzı beste yapmıştır.² Avrupa'ya düşmanlığı olmamasına karşın Türk kültürünü daha çok benimseyen Sultan, tiyatronun yerine ortaoyunu sevmesi, horoz dövüşleri düzenlemesi ve güreş yapmasıyla halk üzerinde geleneksel bir yapıda olduğu izlenimini yaratmış ve oldukça sevilmiştir.³ Onu tanıyanlar kendisini resme düşkün, iyi bir asker, soğuk mizaçlı, dini bütün, zeki ve cömert biri olarak tanımlamışlardır.⁴ Şehzadeligi boyunca gösterdiği ılımlı davranışlar sayesinde halk arasında padişah olması sevinçle beklenen Abdülaziz, 1861 yılının 25 Haziran günü beş çifteli kayık ile Topkapı Sarayı'na gelmiş ve cülus töreni ile tahta geçmiştir.⁵

Ahmet Vefik Paşa'nın aktarımıyla tahta çıktığı ilk dönemde Karadağ mücadelesi tamamlanmış ve donanma yenilenmiştir. Ayrıca yeni okullar açılmış, yeni kitaplar basılmış, yeni kanunlar yapılmış fakat devlet idaresi tanzim edilememiş ve hazine oldukça zarara uğramıştır.⁶ Önceleri sıkıntılı süreçler geçiren şehzadeler Sultan Abdülaziz döneminde daha rahat bir hayat sürmüştür. Padişah tahtta çıktığı sırada halkla oldukça yakın olmuş ve bu yakınlığı daha da arttırmak için sık sık şehir seyahatleri gerçekleştirmiş, röportaj vermiş, gittiği yerlerde yeni camiler, medreseler ve tekkeler yaptırmış ayrıca dönemin alimlerini desteklemeye çalışmıştır.⁷ Bu dönemde ıslahatların ve olumlu gelişmelerin artmasının yanında ülkenin çeşitli yerlerinde karışıklık yaşanmıştır.⁸ Tahta çıktığı zaman Osmanlı ekonomisi hali hazırda oldukça kötü durumdaydı ve

¹ Cevdet Küçük, "Abdülaziz", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.1, 1988, s. 179.

² Hikmet Toker, "Sultan Abdülaziz'in Müzisyen Kişiliğiyle İlgili İngiltere'de Yayınlanmış Bir Makale 'Sultan and His Music'" *Milli Saraylar Dergisi*, S:10, İstanbul 2013, s. 166.

³ Midhat Sertoğlu, "Abdülaziz" *Resimli- Haritalı Mufassal Osmanlı Tarihi*, C.VI, Güven Yayınevi, İstanbul 1972, s. 3231.

⁴ Yılmaz Öztuna, *Bir Darbenin Anatomisi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2023, s. 44.

⁵ Fatih Sefa Topçu, "Sultan Abdülaziz Döneminde Yaşanan Mali Bunalım ve Uygulanan Mali Reformlar (1861-1876)", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Ankara 2010, s. 20. ; Nihat Karaer, "Abdülaziz" *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.24, S:37, 2005, s. 314.

⁶ Ahmed Vefik Paşa, *Fezleke-i Tarih-i Osmanî, Bir Eski Zaman Ders Kitabı*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 2011, s. 293.

⁷ Hüseyin Dikme, "Osmanlı'da Halkla İlişkiler: Sultan Abdülaziz Örneği", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.5, S:21, Bahar 2012, s. 295.

⁸ Fatih Sefa Topçu, "a.g.t.", 22.

iç karışıklıklar mevcuttu. Avrupa Devletleri ise bu durumları kullanarak faaliyetlerde bulunuyorlardı. Hatta Sultan Abdülaziz'den önce imzalanmış olan Tanzimat Fermanı'nın devamlılığını korumak için ülkeye müdahale ederek bu fermanın devam edeceğine dair imzalı senet almaktan bile çekinmemişlerdir.⁹

Sultan Abdülaziz tahtta kaldığı dönemde çeşitli alanlarda ıslahatlar yapmıştır. Bunlardan bazıları şöyledir; Bu dönemde sarayın masrafı azaltılmış, devlete destek olmak için kendi hazinesinden bir bölümü devlet hazinesine bağışlamış, rüşveti önlemek için ciddi cezalar yürürlüğe konmuş ve siyasi suçlar yüzünden hapiste olanları affetmiştir.¹⁰ Orduda ise kıyafet reformu yapılmış, silahlar yenilenmiş, kendi sonunu hazırlayacak olan Hüseyin Avni Paşa, seraskerliğe getirilmiş ve kara ordusu güçlendirilmeye çalışılmıştır.¹¹ Denizciliğin geliştirilmesine ayrıca önem verilmiş ve yeni gemiler yaptırılmıştır. Bu dönemde büyük borçlara girilerek denizcilik alanında dünya çapında bir seviyeye gelinmiştir.¹² Eğitime oldukça önem veren padişah Galatasaray Lisesi'ni açmış, ilköğretim zorunlu hale gelmiş ve 1870 yılında ilk kız öğretmen okulu açılmıştır.¹³ Niş bölgesinde kimsesiz çocuklar için sanat okulu yapılmış, ayrıca biri kız mektebi olmak üzere iki adet sanayi mektebi ve deniz mektebi açılmıştır. Abdülaziz döneminin en bilinen yeniliği ise demiryolu inşaatıdır. Mevcut demiryolunu kendi sarayından geçme pahasına üç katından fazla olacak şekilde genişletmiş ve 1344 km'ye ulaştırmıştır. Bu dönemde demir yolunun yanında kazalar da dahil olmak üzere telgraf hatları da zenginleştirilmiştir.¹⁴

Sultan Abdülaziz, ıslahatların yapılması için mali desteğin zorunluluğunun farkında olmasına rağmen hazineyi oldukça yormuştur. Kendisine yeniliklerden önce hazinenin doldurulması gerektiği tavsiyelerini veren devlet adamlarını ise dinlememiştir.¹⁵ Önce hazineyi geliştirmek yerine orduya ağırlık vererek hazineyi daha da yormaya devam etmiştir.¹⁶ Sultan Abdülaziz'in devlet adamlarıyla pek iyi anlaşamadığı görüşü hakimdir. Bu görüşü en çok destekleyen durum ise on beş yıllık saltanatı boyunca on beş kez sadrazam değiştirmesi olmuştur.¹⁷ Çevresindeki insanlardan tavsiye almaya tahammülü olmayan padişahın bir gün Abraham Paşa ile satranç oynarken Paşa'nın oyuna itiraz etmesi sonucu satranç tahtasını kırdığı bilinmektedir. Eğlenceyi seven Sultan Abdülaziz, kendinden önceki padişahların halka duyurmadan sarayda gizlice hayvan beslemesine karşı çeşit çeşit beslediği hayvanlarını gizli tutmamış hatta onlara

⁹ Cevdet Küçük, "Abdülaziz" s. 180.

¹⁰ Cevdet Küçük, "a.g.m.", s. 180.

¹¹ Uğur Ünal, "Sultan Abdülaziz Devri Osmanlı Kara Ordusu (1861-1876)", *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2006, s. 25-26.

¹² Zuhuri Danişman, "İkinci Mahmud Devrinin Devamı- Abdülmecid- Abdülaziz ve Beşinci Murad Devirleri" *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, C.XII, Zuhuri Danişman Yayınevi, Yeni Matbaa İstanbul 1966, s. 179.

¹³ İlerde Sultan Abdülaziz'e yapılan darbeye rol oynayacak olan Mithat Paşa'nın asıl adı Ahmet Şefik'tir. Divan-ı Humayun'da hocası tarafından Mithat mahlası verilmiş ve daha sonra mahlasıyla ünlendiği için Mithat Paşa olarak bilinmiştir. Bknz: Raif Karadağ, *Muhteşem İmparatorluğu Yıkanlar*, Kalem Yayınevi, İstanbul 1978, s. 173.

¹⁴ Cevdet Küçük, "a.g.m", s. 181.

¹⁵ Faruk Aydın, Erhan Göksu, "Ana Hatlarıyla Abdülaziz Dönemi Osmanlı Bahriyesi ve Ceride-i Askeriyyelere Göre 1864 Yılı Denizcilik Faaliyetleri" *Türkler Ansiklopedisi*, C.13, Yeni Türkiye Yayınları, s. 822.

¹⁶ Hafız Mehmed Bey, *Hakaayıkül Beyân Fi Hakk-ı Cennetmekân Sultan Abdulaziz Han*, Sebil Yayınevi, İstanbul 1995, s. 16.

¹⁷ Yılmaz Öztuna, "Abdülaziz" *Türk Ansiklopedisi*, C.I, Milli Eğitim Basımevi İstanbul, s. 49.

sarayda özel oda yapmayı ihmal etmemiştir. Onun eğlenceye düşkünlüğü ilk tepkilerin kaynağını oluşturmaktadır.¹⁸

Seyahat amaçlı yurt dışına çıkan ilk padişah olan Sultan Abdülaziz, seyahatine öncelikle Mısır'dan başlamıştır. Burada devlete uzun zamandır sorun oluşturan Kavalalı Mehmet Adli Paşa ile görüşmüş ve ona hıdiv unvanı vermiştir. Bu durum Mısır'daki sorunun büyümesine ve yönetimin veraset usulüne dönüşmesine neden olmuştur. Bu sırada ülke içinde Islahat ve Tanzimat fermanlarından şikayetleri olan gayrimüslimler de sorun çıkarmaya başlamıştır. Bağımsızlık çabaları gösteren gayrimüslimlere bazı Avrupalı devletler destek vermiş ve bu durum iç karışıklıklara neden olmuştur. Merkezdeki bağımsızlık mücadeleleri Balkanlar'a sıçramış ve karışıklıklar artmıştır. Abdülaziz ise bu sırada Fransa İmparatoru olan Napolyon III tarafından düzenlenen bir açılışa davetli olarak Paris'e, oradan ise kraliçenin davetiyle İngiltere'ye gitmiştir.¹⁹ Bu durum Avrupa'daki devletlerle bir nevi barış görüşmesi yerine geçerek oldukça fayda sağlamıştır. Hatta bu sayede Yunanistan'dan ayrılmaya çalışan Girit'in isyanının ortadan kalkmasını sağlamıştır.²⁰ Sultanın 46 gün süren Avrupa seyahatine oğlu şehzade Yusuf İzzettin de eşlik etmiştir. Ayrıca bu seyahati sırasında yanında bulunan Başmabeynci Mehmed Efendi'i padişahın duygusal anlarını şöyle aktarmıştır;

“Mehmed, ne isterdim, biliyor musun? Kapalı çarşıda, küçükir dükkânı olan esnaf, ya da bir zanaatkâr olsam, sabah evden çıkıp işime geleyim akşam Allah ne verdiyse onunla çocuğumun yiyeceğini alsam, ata gerek yok eşeğime binsem, yorgun ama kafamın içi bin bir dertle dolmamış evime gelsem, karım güler yüzle sevgiyle beni karşılasa sofranın başına geçsem çorbamızı içsek, kimsenin derdi bize dert olmasa, yüreklerimiz rahat kendi halimle yaşayıp gitsem. Şu Avrupa seyahati için ne isterdim biliyor musun? Cebinde az bir harçlığı olan makamsız kişi olarak Avrupa'ya gitseydim. Ben de istemez miyim Avrupa'yı görmek? Ama gel gelelim koskoca ülkenin padişahısın herkesin gözü senin üzerinde. Adım atışın bile tetkik ediliyor. Neylersin ki bu tahtın da esareti var.”²¹

Şair ve yazar Süleyman Nazif Bey, Abdülaziz dönemini iki kısma ayırarak ilk kısımda büyük bir güç oluştuğunu, ikinci kısımda ise başarısızlıkları beraberinde getiren istikrarsızlık ve zayıflık olduğunu belirtmiştir.²²

¹⁸Ahmed Saib, *Vaka-ı Sultan Abdülaziz*, Samsun, Şubat 2014, s. 84.

¹⁹ Necdet Gök, “Mütercim Halimi Efendi'nin Notları Çerçevesinde Sultan Abdülaziz'in Avrupa Seyahati ve Sonuçları (21 Haziran 1867-7 Ağustos 1867)” *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2012, S:7, s. 171.

²⁰ Cevdet Küçük, “Abdülaziz”, s. 180.

²¹ Çağrı Alagöz, “Sultan Abdülaziz'in Kanlı Gömleği; 1876 Darbesi Üzerine Bir Çalışma”, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Avrasya Araştırmaları, 2015, s. 5.

²² Yılmaz Öztuna, *Bir Darbenin Anatomisi*, s. 51.

A. DARBE GERÇEKLEŞİYOR

Sultan Abdülaziz tahttan indirilmeden hemen önce Mahmud Nedim Paşa veziriazam olarak göreve getirilmişti.²³ Bu sırada daha önce bahsedildiği gibi Hüseyin Avni Paşa serasker görevinde, Şirvanizâde Rüştü Paşa ise dahiliye nazırlığı yapmaktaydı. Etrafindakiler tarafından pek seilmeyen yeni sadrazam padişaha sahte sevgi gösterileri ile onu etkilemeye çalışmaktan geri durmamıştır. Sadrazamın, Hüseyin Avni Paşa ve Dahiliye Nazırı Şirvanizade başta olmak üzere birkaç devlet adamını kimseye danışmadan sürgüne göndermesi ona karşı tepkilerin oluşmasına neden olmuştur. Bunun yanında yine kimseye danışmadan pek çok saray görevlisini maaş vermemek için işten atması ve vali atamalarında şans eseri bölgeler tercih etmesi tepkileri arttırmıştır.²⁴ Özellikle vali atamalarında o kadar sorumsuz davranmıştır ki bir valiyi gönderdiği bölgeye ulaşmasından bir gün sonra başka bir bölgeye tayinini emretmiş ve sonucunda devlet görevlileri arasında adeta nefret edilen biri olmuştur. Bir süre sonra sadrazam azledilip yerine Midhat Paşa getirilince sürgüne gönderilen paşalar ülkeye dönebilmiş fakat bunun sorumlusu olarak padişah görüldüğü için bu sefer padişah hedef konuma gelmiştir. Hatta Mahmud Nedim Paşa'dan mustarip olan paşalar teşkilatlanarak bunun faturasını da padişaha kesmiş ve onu tahttan indirme planları yapmaya başlamışlardır.²⁵

Darbenin bir numaralı müsebbibi olan Serasker Hüseyin Avni Paşa, oldukça nüfuzlu ve güçlü bir askerdir. Emrindeki askerler ona kuvvetli bağlarla bağlı ve sadıktır.²⁶ Bu yüzden gerçekleştireceği darbede askerin desteğini alması hiç zor olmamıştır.²⁷ Görünürde ise padişahla arası iyiydi ve askeri konuda başarılı olduğu için padişahın övgüler alıyordu. Fakat Hüseyin Avni Paşa'nın kadınlara olan düşkünlüğünden dolayı padişahın eleştirilere de maruz kalıyordu. Bu eleştirilerini düzenlediği ortaoyunlarında sahneye taşıyan padişah, Hüseyin Avni Paşa'nın taklitlerini yaptırdığı için paşanın nefreti daha da katlanmıştır.²⁸

Hüseyin Avni Paşa'ya destek veren bir diğer kişi Mütercim Rüştü Paşa'dır. Rüştü Paşa, üretken bir devlet adamı olmadığı için padişahın övgülerine mazhar olamıyordu. Buna karşın sürekli eleştirildiği için kendisinde padişaha karşı bir nefreti oluşmuş ve Hüseyin Avni Paşa'nın teşkilatının içerisinde olmayı tercih etmiştir.²⁹ Darbede önemli bir rol oynayan diğer bir isim fetva sahibi Şeyhülislam Hayrullah Efendi'dir. Bunun en önemli sebebi ise Sultan Abdülaziz'in Hüseyin Avni Paşa'yı dinleyerek Hayrullah Efendi'yi

²³Rus taraftarı olduğundan halk arasında "Nedimof" lakabıyla anılmaktaydı. Devletin ve Sultan Abdülaziz'in başına gelen felaketlerin başlıca müsebbibi idi." Bkz: Mahmud Celaleddin Paşa, *Mir'at-ı Hakikat (Tarihi Hakikatların Aynası)* C.I-II-III, Berekat Yayınevi, İstanbul 1983, s. 124.

²⁴ Basîretçi Ali Efendi, *İstanbul'da Yarım Asırlık Vekayi-i Mühimme*, Kitabevi Yayıncılık, İstanbul Kasım 1997, s. 134.

²⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Midhat Paşa ve Yıldız Mahkemesi*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, VII. Dizi, S:53, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2000, s. 19-21.

²⁶ Ahmed Saib, *a.g.e.* s.115

²⁷ Mahmud Celaleddin Paşa, *a.g.e.*, s.104.

²⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Midhat Paşa ve Yıldız Mahkemesi*, s. 24.

²⁹ Mehmed Memduh Paşa, *Mir'at-ı Şuunat*, s. 65.

azletmesidir.³⁰ Darbede kararsız kalsa da Midhat Paşa tarafından ikna edilerek gerekli fetvayı vermiştir.³¹ Midhat Paşa kişisel hırslarından ziyade aslında meşrutiyeti ilan ederek devlete daha demokratik bir şekil vermek istediği için padişahın tahttan indirilmesini istemiştir.³² Bu amacı doğrultusunda sık sık İngiliz elçisiyle bir araya gelerek ondan tavsiye almıştır.³³ Onun meselesi şahsi olmaktan çok devletin akıbetini düşünmek olmuştur. Ona göre devlette yeni ıslahatlar yapılmalıydı fakat Sultan Abdülaziz buna uygun bir padişah değildi.³⁴

Sultan Abdülaziz döneminin ekonomik durumuna bakıldığında önceki döneme nazaran ülkenin borcunun on katına çıktığı görülmektedir. İsyanlar bastırılmadıkça hazine daha da yorulmuş ve ekonomi iyice bozulmuştur.³⁵ Bu dönemde Bulgar isyanı, Avrupalı devletlerin ülkeyi karıştırma çabaları ile birlikte devletin güç kaybetmesine ve bunun sorumlusu olarak her kesimin Sultan Abdülaziz'i göstermesine neden olmuştur.³⁶ Sultana karşı olanların genel görüşüne göre yaşanan olumsuzluklar padişahın hatasıydı ve hiçbir şekilde tavsiyeyi dahi kabul etmeyen birinin düzenin yeniden kurması ihtimali oldukça zayıftı. Bu yüzden padişahın değişmesi gerekiyordu.³⁷ Avrupa ise bu durumda İstanbul başta olmak üzere ülkeyi karıştırmaya çalışıyordu. Müslümanlara giderek Hristiyanların onlara saldıracakları söylentilerini yaymışlar³⁸ ve bu sebeple Müslüman halk silahlanmaya Hristiyanlarsa Avrupa'ya göç etmeye başlamıştır.³⁹

Sultan Abdülaziz'in darbesinde en önemli rolü oynayan Avrupalı, Rus elçisi İgnatief'tir. İgnatief özellikle Mahmut Nedim Paşa ile yakınlık kurarak darbenin planlanmasını kolaylaştırmıştır. Nedim Paşa sefirle o kadar yakınlaşmıştır ki devlet sırlarını dahi ona söyleyerek sefirin elini iyice güçlendirmiştir.⁴⁰ Rus sefir kendisini garantiye almak için Abdülaziz'le de yakın ilişki kurmuş ve sayesinde kendisiyle anlaşılamayan Midhat Paşa ve Hüseyin Avni Paşa'nın sürgüne gitmesi kolaylaşmıştır.⁴¹ Bahsedilen, darbeye katkı sağlayan isimlerin yanında Jön Türkler önemli bir yer tutmaktadır. Jön Türkler Kuleli Vakası⁴² harici o güne kadar padişaha açık şekilde muhalefet etmemiştir. Padişahın yönetiminden memnun olmayan devlet adamları müdahale etmeye başlayınca Jön Türkler de yönetime karışmaya başlamışlardır.⁴³ Jön Türkler arasında bulunan isimlerden bazıları Ömer Naili Paşa, Rüştü Paşa, Midhat Paşa, Süleyman Paşa, Mustafa Asım Paşa, Ziya Paşa, Ali Suavi, Namık Kemal ve Şehzade Murat'tır. Bu cemiyetin öncelikli amacı

³⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 25, 26.

³¹ Ahmed Saib, *a.g.e.*, s. 139.

³² Mahmud Celaleddin Paşa, *a.g.e.*, s. 104.

³³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 26.

³⁴ İbnülemin Mahmut Kemal İnal, *Son Sadrazamlar I*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1982, s. 337.

³⁵ Midhat Paşa, *Hayatım İbret Olsun (Tabsıra-i İbret) I*, Temel Yayınları, Ekim 1997, s. 269.

³⁶ Turgut Subaşı, "Sultan Abdülmecid ve Sultan Abdülaziz" *Genel Türk Tarihi*, C.7, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 242.

³⁷ Midhat Paşa, *a.g.e.*, s. 183.

³⁸ Haluk Y. Şehsuvaroğlu, *Sultan Aziz Hayatı-Hali-Ölümü*, TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı Yayını, Yayın No:74, s. 74-75.

³⁹ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi Islahat Fermanı Devri 1861-1876*, C.VII, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1977, s. 101.

⁴⁰ Basîretçi Ali Efendi, *a.g.e.*, s. 142.

⁴¹ Hafız Mehmed Bey, *Hakaayikül Beyân Fi Hakk-ı Cennetmekân Sultan Abdulaziz*, s. 24.

⁴² Mahmud Celaleddin Paşa, *a.g.e.*, s. 92.

⁴³ Ahmet Hamdi Tanpınar, *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Yapı Kredi Yayınları, 2006, s. 202.

meşrutiyeti ilan ettirmektir.⁴⁴ Jön Türklere dahil olan gençler gazete yoluyla padişahı eleştirir yayınlar yapmaya başlamışlardır. Bu grup Sultan Abdülaziz zamanında o denli büyümüştür ki padişaha muhalif olan herkes Jön Türk adıyla anılmaya başlanmıştır.⁴⁵ Özellikle padişahın Tanzimat Fermanı'na karşı tutumu Jön Türkleri oldukça rahatsız etmiştir. Padişahın hürriyete zarar veren bu tutumu gençlerin daha fazla teşkilatlanıp harekete geçmesine ve hatta Avrupa'dan dahi gelerek ülkede büyümelerine neden olmuştur. Bu gençler Avrupa'da görüp benimsedikleri Fransa'daki yönetim biçiminin ülkeye entegre edilmesini istemişlerdir.⁴⁶

Vakit kaybetmeden teşkilatlanmaya başlayan Hüseyin Avni Paşa öncelikle nüfuzu kuvvetli bir diğer kişi olan Mütercim Mehmed Rüştü Paşa'yı yönetimin değişmesi için ikna etmeye çalışmış fakat başarılı olamamıştır.⁴⁷ Aslında Rüştü Paşa darbeye gizli bir şekilde destek verme yolunu seçmiştir çünkü planına göre darbe başarısız olur da Sultan Abdülaziz tahttan indirilemezse olaylardan haberi yokmuş gibi davranacaktır.⁴⁸ Hüseyin Avni Paşa, teşkilatlanma girişiminin sonuçsuz kalması sebebiyle padişahın geziye gittiği bir vakit şehzade Murat'ı padişah olarak ilan etmeye çalışmış fakat padişah geziyi erken bitirince bu girişimi başarısız olmuştur.⁴⁹ Yine bu girişimini Arnavut birine sultanı öldürtmeye çalışarak tekrarlamış fakat yine başarısız olmuştur.⁵⁰ Bütün bunların yanında padişah kötüye giden maliyeyi düzeltmek için hazinedeki beş milyonluk açığı kapatmak için dış devletlere olan borcunun faizini beş yıl boyunca vermeyeceğini, buna karşılık beş esham vereceğini ilan etmiş ve bu durum Avrupalı devletlerin tepkilerine neden olmuştur. Son havadisleri öğrenen Hüseyin Avni Paşa artık harekete geçmek için yeterli fırsatı olduğunu düşünerek darbeyi garantilemek için öğrencileri sultan aleyhine kışkırtmış ve Midhat Paşa'nın evinde toplantılar düzenlemeye başlamıştır.⁵¹ Yapılan kışkırtmalarda gazetelerden de faydalanılarak çeşitli haberler yaptırılmıştır. Örneğin İnkılap isimli gazetede "*ülkenin mahvolması için padişahın aklının gitmesi yeterlidir. Abdülaziz'in aklının gitmesi devleti mahvedecektir. Padişah devletle ilgileneneğine eğlencelere dalmıştır.*" gibi haberler yapılarak halk arasında Abdülaziz'in kötü bir imaja bürünmesi sağlanmıştır.⁵² Yapılacak isyanda ikna edilen öğrenciler bu kararlarından vazgeçmesinler diye Midhat Paşa tarafından bizzat Şehzade Murat'tan para alınarak öğrencilere dağıtılmıştır.⁵³ Öğrenciler ise ikna olarak dersleri

⁴⁴ Çağrı Alagöz, "a.g.t.", s. 7.

⁴⁵ Haluk Y. Şehsuvaroğlu, *a.g.e.*, s. 60.

⁴⁶ Yılmaz Kızıltan, "I. Meşrutiyetin İlanı ve İlk Osmanlı Meclis-i Mebusan'ı" *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C.26, S:1, 2006, s. 255.

⁴⁷ Enver Ziya Karal, *a.g.e.*, s. 105.

⁴⁸ Mustafa Dudu, "Mütercim Mehmed Rüştü Paşa", *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Tarih Bilim Dalı, Konya 2017, s. 153.

⁴⁹ Mehmed Memduh, *Tanzimattan Meşrutiyete 1 Mir'at-i Şuunat*, Nehir Yayınları, İstanbul 1990, s. 59.

⁵⁰ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Yıldız Esas Evrakı (Y.EE), 20/21, 16 Receb 1298 (14 Haziran 1881), lef 1.

⁵¹ Cevdet Küçük, "Abdülaziz", s. 183.

⁵² Enver Koray, "Sultan Abdülaziz'e Karşı Girişilen Bir Suikast Olayı ve Hüseyin Vasfi Paşa" *Belleten Dergisi*, C. LI, S:13, Tük Tarih Kurumu, Nisan 1987, s. 199.

⁵³ Yılmaz Öztuna, *Bir Darbenin Anatomisi*, s. 43.

bırakmışlar ve Müslümanlara eziyet edildiğini, ülkenin kötü gidişatına dur diyeceklerini dile getirmeye başlamışlardır.⁵⁴

Darbe planlarını gizlice yürüten ekip bu sefer Hüseyin Avni Paşa konağında toplanmışlar fakat bu sırada Midhat Paşa ile Hüseyin Avni Paşa arasında küçük bir anlaşmazlık yaşanmıştır. Bu anlaşmazlığın sebebi ise darbenin zamanı olmuştur. Hüseyin Avni Paşa vakit kaybetmeden darbenin hemen yapılmasını isterken Midhat Paşa doğru zaman olmadığını, beklenmesi gerektiğini belirtmiştir. Bunun yanında ekip arasında genel bir sorun mevcuttu. Bu da dile getirilen isimlerin karşılıklı birbirlerine güvenmemelerinden kaynaklanmaktaydı.⁵⁵ Nihayetinde ise beklenen olmuş ve Mehmed Rüşdü Paşa, darbenin başarısız olacağından korktuğu için bütün ekibi padişaha ihbar ederek kendisini kurtarmak istemiştir. Fakat Avni Paşa padişahı onun doğru söylemediğine ikna etmiş hatta sürgüne yollanmasını sağlamıştır. Bu durum darbenin iki yıl ertelenmesine sebep olmuş ve iki yıl sonra toplantılar tekrar başlamıştır. Artık zaman kaybedilmemesini düşünen grup, darbe için en iyi adımın öğrenci ayaklanmaları olduğuna karar vermiştir.⁵⁶ Aslında darbe planlamasında yer almış olan Şehzade Murat, aksi bir durumda tehlikeye düşmemek adına darbenin yapılacağı gece birinin onu odasından almasını istemiştir.⁵⁷ Artık karar verilmiş ve padişahı tahttan indirerek yerine Şehzade Murat'ı getirmek kalmıştır.⁵⁸

Tarihler 11 Mayıs'ı gösterdiğinde yaklaşık dört bin öğrenci Yıldız Sarayı'na gelmiş⁵⁹ ve ilk olarak artık adet haline gelen azil isteklerini dile getirmişlerdir. Bu kişiler sadrazam ve şeyhülislam olmuştur. Padişah ilk hatasını yaparak olayın büyümemesi için bu kişileri azletmiştir.⁶⁰ Ancak durumdan oldukça rahatsız olarak bu rahatsızlığını dile getirmekten çekinmemiştir. Bu sebeple sultan yayınladığı bir irade ile adeta kendisine düşman olanlara gözdağı vermiştir. Bu iradede devlet için elinden geleni yaptığını buna rağmen kendisine düşmanlık edildiğini, şimdilik bu kişiler affedilse de tekrar böyle bir hareket bir daha tekrarlanırsa bu sefer gereğinin yapılacağını söylemiştir.⁶¹ Darbeyi planlayanlar ise daha da ileri giderek padişahın hâl edilmesi için şeyhülislamdan gerekli fetvayı istemişlerdir.⁶² Şeyhülislam Halil Efendi, büyük bir keyifle padişahın delirdiği için artık tahttan inmesi gerektiği yönünde fetva vermiştir.⁶³ Padişah ise sonunu getirecek olan planlardan habersiz bir durumdaydı.⁶⁴

⁵⁴ Turgut Subaşı, "a.g.m." s. 243.

⁵⁵ Mahmud Celaleddin Paşa, *a.g.e.*, s. 107.

⁵⁶ Murat Kacıroğlu, "Arif Oruç'un Abdülaziz Dönemini Anlatan Eseri; Sultan Abdülaziz Nasıl Hal' Edildi, Nasıl İntihar Etti?" *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, C.6, S:24, 2010, s. 58.

⁵⁷ Yılmaz Öztuna, *a.g.e.*, s. 56.

⁵⁸ Raif Karadağ, *a.g.e.*, s. 197.

⁵⁹ Henri Eliot, *Mithat Paşa'ya Dair Bir Hakikatın Tezahürü*, Gün Basımevi, İstanbul 1946, s. 9.

⁶⁰ Mehmet Ali Beyhan, "Sultan Abdülaziz Neden ve Nasıl Öldürüldü?" *Derin Tarih Dergisi*, S:38, Mayıs 2015, s. 38.

⁶¹ Enver Ziya Karal, *a.g.e.*, s. 105.

⁶² Cevdet Küçük, "Abdülaziz", s. 183.

⁶³ Mehmet Ali Beyhan, "a.g.m" s. 106.

⁶⁴ Ali Rıza- Mehmed Galib, *Geçen Asırda Devlet Adamlarımız, XIII. Asr-ı Hicrîde Osmanlı Ricâli*, C. II, Kervan Yayıncılık, İstanbul 1977, s. 7.

Darbe ekibi bir tarih belirleyip o günü bekleseler de hesaplarında olmayan bir olay darbenin öne çekilmesine neden olmuştur.⁶⁵ Aslında beklenmedik olay Avni Paşa'nın yanlış anlamasından başka bir şey değildir. Olaysa padişahın başka bir mesele için bir akşam Hüseyin Avni Paşa'yı saraya çağırmasıyla Hüseyin Avni Paşa'nın darbe planlarının ortaya çıktığını düşünmesidir.⁶⁶ Hüseyin Avni Paşa daha önceden padişahın iznini alarak Suriye'den İstanbul'a getirttiği askerleri o gece sarayın bahçesine yerleştirmiştir. Bu askerlerin sayısı üç yüz olup Türkçe bilmedikleri için o gece ne yaptıklarından haberleri yoktu.⁶⁷ Saraydaki diğer askerler ise padişaha karşı bir darbe tehlikesi olduğu söylenerek Hüseyin Avni Paşa tarafından yine bahçede konuşlandırılmıştır. Aslında askerlerden biri kazara bir şey söyleyecek olsa bütün plan mahvolabilirdi.⁶⁸ O gece saat beşte Harbiye Nazırı Süleyman Paşa askerleri toplayarak şöyle bir konuşma yapmıştır:

*“Askerler, bu gece devlet sizden çok önemli bir görev beklemektedir. Eğer bu görevden kaçacak olursanız devletimizin mahvolacağını bilmenizi isterim. Bildiğiniz gibi ülkenin dışındaki düşmanlar artarken içimizdeki düşmanlarla mücadele etmemiz gerekmektedir. Sultanımız en büyük düşmanımız olan Ruslara devleti teslim etmekten çekinmemiştir. İgnatief memlekette amir konumuna gelmiştir. Rusya her işimize karışmaktadır. Eğer böyle devam edersek memleketin akıbetini Rusya belirleyecektir. Bunları hesaba kattığımızda Abdülaziz'i tahttan indirmekten başka seçeneğimiz kalmadığını görmekteyiz. Ben burada ulemanın sözcüsü olarak bulunmaktayım. Bu büyük hizmet bize nasip olmuştur.”*⁶⁹

Daha önce planlandığı gibi darbe gecesi Şehzade Murat odasından alınacaktı. Ancak darbenin öne çekildiği haberi ona verilemediği için kendisini almaya gelen Süleyman Paşa'yı karşısında gördüğünde ilk etapta korkmuş ve gitmek istememiştir. Hatta padişah ilan edilene kadar bu korkusu geçmemiştir. Bu olay onun mental sorunlarının iyice artmasına neden olmuştur. İkna olan şehzade, Hüseyin Avni Paşa'nın yanına götürülmüş ve arabayla kendilerini bekleyen kayığın yanına gitmişlerdir. Oldukça keyifli olan Hüseyin Avni Paşa bu sevincini anlatmak için sonraları *“Efendimizi saraydan çıkartmağa ve arabaya alıp götürmeğe muvaffak olduğum anda duyduğum sevinç kadar dünyada hiçbir şeyden zevk almadım”*⁷⁰ cümlelerini sarf etmekten çekinmemiştir. Şehzade Murat beş çifte kayığı ile Topkapı Cami'ne giderek aceleyle biat töreni ile padişah ilan edilmiştir. Beş çifte kayığının tercih edilmesinin özel bir anlamı vardır zira Sultan Abdülaziz padişah ilan edileceği zaman aynı kayıkla biat törenine getirilmişti. Şimdi ise gizlice

⁶⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, “Sultan Abdülaziz Vak'asına Dair Vakanüvis Lütfi Efendinin Bir Risalesi” *Belleten Dergisi*, C.VII, S:28, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1943, s. 357.

⁶⁶ Bekir Sıtkı Baykal, *İbretnüma, Mabeynci Fahri Bey'in Hatıraları ve İlgili Bazı Belgeler*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, II. Dizi, S:23, Ankara 1989, s. 1,2.

⁶⁷ İlker Akgüngör, “135 Yıl Sonra Ortaya Çıkan Tanıklık ‘Babam Abdülaziz’in Bileklerini Kecerlerken Gördüm” *Vatan Gazetesi*, 3 Ekim Pazartesi.

⁶⁸ Yılmaz Öztuna, *Bir Darbenin Anatomisi*, s. 60.

⁶⁹ Ahmed Saib, *Vaka-ı Sultan Abdülaziz*, Samsun, Şubat 2014, s. 142,143.

⁷⁰ Mahmud Celaleddin Paşa, *a.g.e.*, s. 114.

Şehzade Murat'ı sultan ilan etmek için kullanılmıştır.⁷¹ Artık padişah olan Murat ise kafa karışıklığı ve mutluluk arasında dengesiz bir ruh hali içerisine girmiştir.⁷² Yapılan bu cülus töreni sarayda bulunan Abdülaziz tarafından hüznün ve şaşkınlıkla karşılamıştır.⁷³ Abdülaziz'in validesi durumu anlayıp onu teselli etmeye çalışsa da “*Ben bu felaketi otuz defa rüyamda gördüm. Bundan sonra Cebrail gökten inse devleti kabul etmem. Artık makbulüm değildir. Cenabı Hakkın takdiri böyle imiş*” demekle yetinmiştir.⁷⁴ Duruma itiraz etmeden oldukça üzgün bir şekilde tahttan inmeyi kabul etmiştir.⁷⁵ Abdülaziz'in validesi de gördüğü muamele karşısında oldukça müteessir olmuştur çünkü kendisine sadece üç adet cariye verilmiş ve çeşitli hakaretlere uğramıştır.⁷⁶ Eski sultan maiyetiyle birlikte III. Selim'in hapsedildiği daireye yerleştirilmiş ve oldukça kötü muameleye maruz kalmıştır. Öyle ki giderken yağın yağmurda ıslanmasına müsaade edilmiş ve acıktıklarında çok az bir pilav verilmiş,⁷⁷ namaz kılacağı vakit abdest almasına izin verilmemiş, bardak tabak gibi malzemelerse hiç verilmemiştir. Abdülaziz gördüğü bu muamele karşısında o kadar üzülmüştür ki çevresindekilerden zehir isteyerek canına kıymayı bile düşünmüştür.⁷⁸ Bu arada nakil gerçekleşirken taşınan kadınlar çantalarına kişisel mücevherlerini ve altın kaşık çatallarını çantalarına koymuştu. Yolda giderlerken askerler kadınların çantalarını karıştırmış ve altın malzemeleri görünce dalga geçip “*size bundan böyle altın kaşık yaraşmaz*” diyerek bütün bunlara el koymuştur. Yine Nuri Paşa'nın ileride bizzat anlattığı bir hikâyede ise o gece Abdülaziz'in bir şamdan istediğini askerlerin gümüş bir şamdanı verecekken kendisinin kalitesiz bir şamdan verilmesini emrettiğini aktarmıştır.⁷⁹ Abdülaziz, özellikle öldürülen III. Selim'in odasında kalması onu derinden etkilediği için Sultan Murat'a bir mektup yazarak en azından Feriye Sarayı'na⁸⁰ nakil olmayı rica etmiştir.⁸¹ Abdülaziz bu mektubunda Sultan Murat'ın padişahlığını tebrik etmiş ve üzüntüsünü dile getirmiştir. Murat ise bir cevap yazarak böyle bir yere kendi emriyle yerleştirilmediğini, istediği yere taşınabileceğini ve ona layıkıyla muamele edilmesi için emir vereceğini söylemiştir. Abdülaziz ve maiyeti birkaç gün sonra yine beş çifte kayığına bindirilerek yeni mekanlarına taşınmışlardır.⁸² Abdülaziz Feriye Sarayı'na taşınmasının ertesi günü farklı bir sorun yaşamıştır. Kendisinde III. Selim'den hatıra olan bir pala mevcuttu. Taşınırken bu palayı yanına alamadığı için izin alarak görevlilerden getirmelerini rica etmiş fakat Hüseyin Avni Paşa buna kesinlikle müsaade

⁷¹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Midhat Paşa ve Taif Mahkumları*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, VII. Dizi, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1992, s. 46-49.

⁷² Ziya Kazıcı, “Sultan Abdülaziz”, *Siyasi-Dini-Kültürel-Sosyal İslâm Tarihi, Osmanlı Devleti ve Medeniyeti*, C.14, İstanbul 2008, s. 217.

⁷³ BAO, Y.EE, 18/114, lef 1.

⁷⁴ Baha Gürfirat, “Pertevniyal Valide Sultan'ın Hatıratı Sergüzeştname” *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, S:2, İstanbul, 1967, s. .57

⁷⁵ Haluk Y. Şehsuvaroğlu, *a.g.e.*, s. 107.

⁷⁶ BAO, Y.EE, 18/114

⁷⁷ Mehmed Memduh, *Tanzimattan Meşrutiyete*, s. 88.

⁷⁸ Cevdet Paşa, *Tezakir*, 40 Tetimme, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1986, s. 157.

⁷⁹ Bekir Sıtkı Baykal, *a.g.e.*, s. 9, 10.

⁸⁰ Feriye Sarayı günümüzdeki Galatasaray Üniversitesi kampüsünde bulunan tarihi bir binadır. Sultan Abdülaziz sanıldığı gibi Çırağan Sarayı'nda değil burada öldürüldü. Bina 2013 yılında çıkan bir yangında yok olmuştur. Bknz: Talha Uğurluel, “Abdülaziz Yanan Binada Katledildi” *Sabah Gazetesi*, 23 Ocak 2013

⁸¹ Çağrı Alagöz, “a.g.t.” s. 10.

⁸² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Midhat Paşa ve Yıldız Mahkemesi*, s. 61, 62, 64.

etmemiştir. Hatta kendisine gözcülük etmeleri için Cezayirli Mustafa, Boyabatlı Hacı Mehmed ve Pehlivan Süvari Mustafa isimli kişiler saray mutfağına sokulmuş ve bu durum öncelikle valideyi oldukça rahatsız etmiştir.⁸³

B. ABDÜLAZİZ'İN ÖLÜMÜ

Malum gün olan 5 Haziran'da Abdülaziz, sakal tıraşı olmak için görevlilerden bir makas istemiştir. Abdest almak üzere kolları sıvanmış bir şekilde odasından çıktığı sırada Fahri Bey ile karşılaşmış ve biraz sohbet etmişlerdir. Valide ise hizmetlilere oğlunun ne yaptığını sorduğunda odasında oturduğu cevabını alınca odaya doğru ilerlemiştir. Oğlunun odada olduğunu görünce Abdülaziz annesine sitem ederek *“Üstüme gelme biraz sonra gelirsın”* söylemiyle annesini dışarı çıkarıp odasını kilitlemiştir. Aradan bir saat geçtikten sonra cariyelerden biri pencereden Abdülaziz'e bakmak istemiş ve Abdülaziz'in aynada kendine baktığını görünce bu durumu valideye söylemiştir. Az önce sohbet ettiği Fahri Bey de eski sultanı görmek isteyince odasına doğru ilerlemiş fakat o sırada içeriden bağırış duymuşlardır. Derhal kapı kırılarak odaya girilmiş ve Abdülaziz'i kanlar içerisinde bulmuşlardır. Onu o halde ilk gören görevlilerden biri *“eyvah korktuğumuz oldu neden makas verdiniz”* diye feryat edince diğer saray mensupları da odaya koşmuş ve Abdülaziz'i mindere uzanmış kanlar içerisinde, gözleri açık hala yaşıyor bir şekilde bulmuşlardır.⁸⁴

Olayın buraya kadar olan kısmı oldukça olağan olup şüphe duyulan kısımları ise sonrasında yaşanmıştır. Örneğin çılgınlıkları duyan Hüseyin Avni Paşa tarafından sarayda görevlendirilmiş kişilerden biri olan Mustafa, oldukça soğukkanlı bir şekilde Abdülaziz'in bulunduğu odayı kilitlemiş ve etrafındakilere bir düzine emir vermeye başlamıştır.⁸⁵ Bu sırada valide fenalaşırken Fahri Bey doktor bulmak için yardım istemişse de doktorun getirilmesine izin verilmemiştir.⁸⁶ Abdülaziz oraya gelen Arif Paşa'nın emri üzerine penceredeki perdelerden birine sarılarak hastane yerine karakola götürülmüştür.⁸⁷ Ölmek üzere olan birinin hastane değil de karakola götürülmesi şüphelerin bir diğer kısmını oluşturmaktadır. Abdülaziz karakola götürülünce burada hayatını kaybetmiştir. Kendisi de karakolda bulunan Hüseyin Avni Paşa çevresindeki ağlayan insanları susturduktan sonra Abdülaziz'in cesedini karakoldan aldırılmıştır. Dönemin bilinen doktorlarından Marko Paşa'nın da içerisinde bulunduğu kalabalık bir heyet Abdülaziz'i inceleyerek bir ölüm raporu hazırlamak istemişlerdir. Fakat Hüseyin Avni Paşa doktorların ayrıntılı muayene etmelerine izin vermemiş ve ancak bu şekilde rapor hazırlamalarına müsaade etmiştir.⁸⁸ Gerekli muayenelerin

⁸³ Yılmaz Öztuna, *Bir Darbenin Anatomisi*, s. 147-149.

⁸⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 83-85.

⁸⁵ BAO, Y.EE, 16/39, lef 2.

⁸⁶ BAO, Y.EE, 16/52, lef 1.

⁸⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 87.

⁸⁸ Cevdet Küçük, “Abdülaziz”, s. 183.

yapılmadığı takdirde bir rapor hazırlamayacağını söyleyen bazı doktorların rütbeleri Hüseyin Avni Paşa tarafından alınmıştır.⁸⁹ Abdülaziz'in naaşının muayene edilmesine izin verilmemesi de olayın cinayet olabileceği ihtimalini düşündürdüğü için şüphelerin bir diğer sebebini oluşturmaktadır. Diğer bir şüpheli hareket ise Hüseyin Avni Paşa'nın olay anında hiçbir şeyden haberi yokken dikkatle Feriye Sarayı'nı izlemesi ve hareketlilik olduğunu fark edince saraya gitmek yerine direkt karakola gitmesidir.⁹⁰

Abdülaziz'in vefatının ardından gayri resmi bir rapor hazırlanarak ölümü kayıtlara geçirilmiştir. Rapor şu şekildedir;

“Zirde mümzi (imza) bulunanlar tesdik ederler ki ba-irade-i seniyye, sabık Sultan Abdülaziz'in naaşını kemal-i dikkat ve itina ile muayene ettiğimizde vücudü külliyen kansız bulunduğu ve kolları iki iltivasında (büküm yerlerinde) ekseriya fasedüddem (hacamat) olduğu mevzide iki ceriha görünüp bunların biri taraf-ı eyserden (sol) tahminen üç aşr-ı zira amik bulunduklarından kollarında eviye-i (damar) veridiye (toplar damar) ve şiryaniyenin (atar damar) maktu oldukları görülebilir idiyse de cerihanın (yara) hafileri (kenarları) gayr-ı muntazam ve bazı yerlerde memzuk bulundukları hasebiyle aldığımız habere göre alet-i cariha makas olduğu cihetle musaddak bulunmuş olduğunu mübeyyin işbu imzalarımızı koyuyoruz.

Doktor Abdünnur, K. Kara Todorı, Doktor Miltadi, Doktor Teodoris, Doktor Mustafa”⁹¹.

Raporun gayri resmi sayılmasının nedeni muayene sonrası değil de raporda belirtildiği gibi aldıkları habere göre hazırlanmış olmasıdır. Zira intihar aleti olan makas da doktorlar tarafından herhangi bir incelemeden geçmemiştir. Bir de günümüzde Abdülaziz'in intihar aleti olarak kayıtlarda olan iki adet makasın oldukça paslı olması ve bilek kesmek için yetersiz kalması şüpheleri destekler niteliktedir.⁹² Doktorlardan sonra Abdülaziz'in naaşını yıkayan imam Mustafa Efendi'nin ifadesine göre ise eski sultanın kolları kanlı ve damarları açılmış bir şekildedir.⁹³ Vücudunun muhtelif yerlerinde ise morluklar bulunmaktadır.⁹⁴ Fakat imama da bir sultanın naaşına dokunulmasının caiz olmadığı söylenerek fazla yakından baktırılmadığı için ifadesi uzaktan bir gözlem olma özelliği taşımaktadır.⁹⁵

Abdülaziz'in ölümünün ardından tam 135 sene sonra Ömer Faruk Yılmaz'ın makalesinde yer alan kızı Nazime Sultan'ın söylediklerine yer verilmiştir. Buna göre Nazime Sultan Abdülaziz'in ölüm anına şahitlik etmiş ve sekiz kişinin babasının üzerine çullanarak onu darp ettiğini ve bileklerini keserek iyice kanını

⁸⁹ Çağrı Alagöz, “a.g.t.”, s. 5.

⁹⁰ Mehmed Memduh, *Tanzimattan Meşrutiyete*, s. 91.

⁹¹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Midhat Paşa ve Yıldız Mahkemesi*, s. 92.

⁹² BAO, Y.EE, 17/30, lef 1.

⁹³ BAO, Y.EE, 18/94, lef 1.

⁹⁴ Tolga Saçıkara, “Sultan Aziz Nasıl Şehit Edildi?” *Millî Gazete*, 3 Haziran 2017.

⁹⁵ BAO, Y.EE, 18/94, lef 1.

akıtana kadar onu bırakmadığını anlatmıştır.⁹⁶ Abdülaziz'in şüpheli ölümüne yer veren bir diğer tarihçi İsmail Hami Danişment'tir. Ona göre bu ölüm tarih boyunca gizemini korumuştur.⁹⁷

Halk arasında Abdülaziz'in ölümü üzüntüyle karşılsa da aydınlar arasında durum farklı olmuştur. Zira aydınlara göre sultanın yönetimi devlete zarar vermeye başladığı için yönetimin değişmesi lazımdı ve tehlike oluşturmaması için ölmesi her açıdan daha hayırlı olacaktı.⁹⁸ Ölümünün ardından beş yıl sonra Sultan II. Abdülhamid döneminde kurulan Yıldız Mahkemesi'nde bu durum ele alınarak Abdülaziz'in öldürüldüğüne karar verilmiş ve suçlular cezalandırılmıştır.⁹⁹

Amcasından sonra tahta geçen Murat ise olanlardan oldukça etkilenmiş ve akıl sağlığı daha da bozulmuştur. Hatta delirme seviyesine geldiği için pek insan içine çıkarılmamaya başlanmıştır. Fakat durumu o derece vahimdir ki tahtta daha fazla kalamayacağına kanaat getirilmiştir. Bu sırada darbe ekibi devlet işlerini konuşmak için Midhat Paşa'nın konağında toplandıkları sırada Çerkes Hasan namında biri konağı basarak ateş açmış ve Hüseyin Avni Paşa'yı öldürmüştür.¹⁰⁰

Abdülaziz'in ölümünün bir cinayet olduğu görüşünün benimsenmesinde şu nedenleri sayabiliriz; yukarıda bahsedilen Hüseyin Avni Paşa tarafından maaşla Feriye Sarayı'na üç kişinin görevlendirilmesi (bu onun her daim gözetlenmesi veya yapılacak bir suikastta sarayda işleyişin kolaylaşması anlamına gelmektedir) ve bu kişilerin olaydan sonra tekrar bahşiş verilerek memleketlerine gönderilmeleri,¹⁰¹ Abdülaziz henüz ölmemişken hastane yerine karakola götürülmesi, ayrıntılı inceleme yapılmadan ölüm raporu hazırlanması,¹⁰² Hüseyin Avni Paşa'nın o gün olacıklardan habersiz olduğu halde yalısının bahçesinden dikkatle Feriye Sarayı'nı izlemesi, Mahmut Paşa'nın ve Nuri Paşa'nın II. Abdülhamid'in affedeceğine inanarak olanları Şehzade Murat ve validesinin emriyle yaptıklarını itiraf etmeleridir.¹⁰³ Yıldız Mahkemelerinde verilen bir ifade ilgi çekicidir. Sultan Abdülaziz'in naaşını yıkayan imam sultanın göğsünde bir darbe olduğunu ve yıkarken bile sızıntının devam ettiğini söylemiştir. Bu durum olayın cinayet olduğunu ve cinayet öncesi ağır bir boğuşma gerçekleştiğini kanıtlar niteliktedir.¹⁰⁴

Abdülaziz'in ölümünden beş yıl sonra II. Abdülhamid döneminde kurulan Yıldız Mahkemesi ile gerekli araştırma yapılarak olayın bir cinayet olduğuna kanaat getirilmiştir. Bundan sonra öncelikle Abdülaziz'in sarayında görevlendirilen üç kişi, Fahri Bey, Miralay İzzet, Damat Mahmut ve Nuri Paşalar, Şeyhülislam

⁹⁶ İlker Akgüngör, "a.g.m.", s. 1.

⁹⁷ Ahmet Özcan, "Sultan Abdülaziz Öldü mü, İntihar mı etti?" *Sultan Abdülaziz ve Dönemi Sempozyumu*, C.3, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, VIII. Dizi, S:5, Aralık 2012, Ankara, s.5

⁹⁸ Bayram Kodaman, 1876-1920 Arası Osmanlı Siyasi Tarihi, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, C.12, Çağ Yayınları, İstanbul 1993, s.33

⁹⁹ BAO, Y.PRK.AZJ, 4/77

¹⁰⁰ Midhat Paşa, *Hayatım İbret Olsun (Tabsıra-i İbret) I*, Temel Yayınları, Ekim 1997, s. 196

¹⁰¹ BAO, Y.EE, 16/39, lef 2.

¹⁰² BAO, Y.EE(3), 16/10; BAO, Y.EE,(1) 16/17

¹⁰³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Midhat Paşa ve Yıldız Mahkemesi*, 137-138.

¹⁰⁴ BAO, Y.EE(1), 17/76, lef 2.

Hayrullah, Mabeynci Seyyit, Binbaşı Necip, Mütercim Rüştü, Midhat Paşa, gibi isimler suçlu bulunarak cezalandırılmıştır.¹⁰⁵ Alınan ifadeler Abdülaziz'in kızı Nazime Sultan'ın¹⁰⁶ ifadesini desteklemiş ve odaya girenlerin Abdülaziz'i öldürdüğü anlaşılmıştır.¹⁰⁷ Midhat Paşa ise yargılama sürecinde kendinden emin ve rahat hareketleriyle dikkat çekmiştir. Kendisinin en fazla azledileceğini ve öldürülmeyeceğini düşünen sözler sarf ettiği görülmüştür.¹⁰⁸ Verdiği ifadesinde ise devletine hizmet etmekten başka bir şey yapmadığını iftiraya uğradığını belirtmiştir.¹⁰⁹ Hatta daha da ileri giderek Hüseyin Avni ve Nuri Paşa'nın padişaha düşmanlık ettiğini kendisinin Abdülaziz'le bir meselesinin olmadığını belirtmiştir.¹¹⁰ Damat Nuri ve Mahmut Paşaların kendisini ateşe atmak istediğini, saraya sokulan kişilerden dahi sonradan haberi olduğunu söylemiştir.¹¹¹ II. Abdülhamit'ten özür dileyerek affedilmesi gerektiğini söyledikten sonra¹¹² asıl suçlu olanların Avni, Rüştü ve Redif Paşa olduğunu iddia ederek¹¹³ özellikle Fahri Bey'i sorgulamalarını tavsiye etmiştir.¹¹⁴

II. Abdülhamit, mahkemenin sürdüğü zaman boyunca bahsedilen olay ve isimlerle ilgili gazetelere haber yapmamaları konusunda uyarılarda bulunmuştur.¹¹⁵ Kendisine muhalif olan gazetelere herhangi bir infial yaratılmaması için özellikle yayın yasağı getirilmiştir.¹¹⁶ Mahkeme sonrası suçlu bulunanların idamına karar verilmiştir.¹¹⁷ İdama mahkum edilenler arasında olan Midhat Paşa¹¹⁸ sonrasında affedilerek Taif'e sürgün edilmiştir.¹¹⁹ Hatta Damat Nuri ve Mahmut Paşalar da onunla birlikte Taif'e gönderilmiştir. Aslında Midhat Paşa affedilmeyi umarak mahkeme sırasında Şehzade Murat'ın emriyle Abdülaziz'i öldürdüklerini itiraf etmiş ancak ceza aldığını duyduğunda psikolojisi oldukça bozulmuştur. Ölene kadar bu ruh haliyle yaşayan Midhat Paşa bu durumundan kendi kaleme aldığı eserinde de bahsetmiştir.¹²⁰ Şehzade Murat ise ölüm emri veren kişi hasebiyle idama mahkûm edilmiş¹²¹ fakat ruh sağlığı oldukça kötü olduğu için affedilmiştir.¹²²

¹⁰⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 223, 224.

¹⁰⁶ BAO, Y.EE(3), 17/36, lef 1.

¹⁰⁷ BAO, Y.EE(6), 17/51, lef 1.

¹⁰⁸ Burhan Çağlar, *İngiliz Said Paşa ve Günlüğü (Jurnal)* Arı Sanat Yayınları, Eylül, 2010 İstanbul, s. 137.

¹⁰⁹ BAO, Y.EE(3) 16/15, lef 2.

¹¹⁰ BAO, Y.EE(1), 18/113, lef 1.

¹¹¹ BAO, Y.EE(1), 17/38, lef 1.

¹¹² BAO, Y.EE(1), 17/44, lef 1 ; BAO, Y.EE(1), 17/46, lef 2.

¹¹³ BAO, Y.EE(1), 17/60, lef 2.

¹¹⁴ BAO, Y.EE, 17/84, lef 1.

¹¹⁵ BAO, Y.EE(1), 17/68, lef 1.

¹¹⁶ BAO, Y.PRK, BŞK(1), 4/95, lef 2.

¹¹⁷ BAO, Y.EE(1), 16/23, lef 1.

¹¹⁸ Aslı Güller, "XIX. Yüzyıl Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı Toplumunda İntiharlar", *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ordu 2015, s. 48.

¹¹⁹ Burhan Çağlar, *a.g.e.*, s. 181.

¹²⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Midhat Paşa ve Taif Mahkumları*, s. 13.

¹²¹ BAO, Y.EE(2), 18/112, lef 1.

¹²² BAO, Y.EE(1), 17/76, lef 2.

SONUÇ

Abdülaziz, henüz şehzade iken çevresi tarafından oldukça sevilen ve tahta çıkması beklenen biriydi. Halka ve bazı devlet adamlarına göre yeniliklere açık, Batı'nın farkında aynı zamanda da geleneklerine bağlı, padişahlık için ideal özelliklere sahipti. Kendini oldukça iyi eğitmiş olan Abdülaziz, spor ve müzik gibi alanlarda oldukça başarılı ve eğitilmiş bir şahsiyetti. Bu yüzden onun tahta çıkışı halk arasında oldukça büyük bir sevinçle karşılanmış ve umut ışığı olmuştur. Fakat II. Osman ve III. Selim gibi vatanı adına düşündüğü iyiliklerin karşılığı olarak tahtından olmuş ve cinayete kurban gitmiştir.

Sultan Abdülaziz tahta çıktığında ilk olarak devlette eksik gördüğü kısımları tamir yoluna koyulmuştur. Öncelikle ordunun iyileştirilmesini düşünerek bu alanlara ağırlık vermiş fakat bunun yanında eğitim, kültür ve ulaşım gibi alanları da ihmal etmemiştir. Kendisine verilen tavsiyeleri dikkate almayarak maliyeyi kötü etkileyen ıslahatlara yönelmiş ve sonucunda maliyenin kötüleşmesi etrafındaki muhalefetin artmasına neden olmuştur. Kendisinin maliyeye ağırlık vermesi yönündeki tavsiyeleri şiddetle reddetmesi ona düşman olanların sayısını arttırmıştır. Aslında Sultan Abdülaziz'in düşmanları tek bir sebep çerçevesinde toplanmış değillerdi. Bir taraf onun bu laf dinlemez tavırlarından rahatsız olup devleti zora sokacağını düşündüklerinden, bir taraftan (Jön Türkler) devleti sadece meşrutiyetin kurtaracağını ancak Abdülaziz'in böyle bir şeye izin vermeyeceğini bildikleri için, diğer kısım ise kişisel hırslar ve sebeplerden dolayı onun tahttan inmesini istemişlerdir. Sultan, oldukça hassas karakterli bir yapıya sahip olup düşmanları karşısında hareketsiz kalmış ve içine kapanmıştır. Şehzade Murat'ın başını çektiği Midhat Paşa, Damat Mahmud Nedim Paşa, Hüseyin Avni Paşa, Mehmed Rüşdü Paşa gibi isimler, öğrenciler ve Jön Türklerin desteğini alarak padişahı bir darbeye tahttan indirmişler ve yakışsız muamelelerle tahttan indirilerek III. Selim'in odasına kapatmışlardır. Bu duruma oldukça üzülen Abdülaziz, iyice içine kapandığı için intihar edeceği söylentileri etrafta dolaşmaya başlamıştır. Nitekim bir gün eski padişah odasında kanlar içinde bileklerini kesmiş bir halde bulunmuştur. Ancak onun ölümü II. Abdülhamid dönemine kadar şaibeli kabul edilmiş ve cinayet şüphesi varlığını korumuştur. Zira ölümü bir intihar mı yoksa cinayet mi tam olarak çözülememiştir. Onun intiharla ölmüş olması tahttan indirildikten sonra yaşadığı bunalımla birlikte çok düşük bir ihtimal olmamıştır. Fakat II. Abdülhamid döneminde yapılan araştırmaya göre olayın bir cinayet olduğu görüşüne varılmıştır. Zira en başta doktorların yorumlarına bakıldığında bir insanın iki bileğinin damarlarını da derin bir şekilde kesmesi imkansızdır. Bir bileğinin damarı kesildikten sonra o el işlevini yitirir ve diğer elini kesecek gücü bulamaz. Bu yüzden başka birinin iki bileğini kestiği yönünde yorumlar getirilmiştir. Ayrıca intihar aleti sayılan makasın adedinin iki olması ve oldukça paslı durumda olması diğer bir kanıttır. Daha sonra yaralı halde bulunduğu sırada hastaneye değil de karakola götürülmesi onun yaşama ihtimalinin ortadan kalkması anlamına gelmektedir. Bütün bunların yanında Hüseyin Avni Paşa'nın olayı öğrenince

saraya değil de direkt karakola gitmesi yaşananların bir plan dahilinde ilerlediği fikrini doğurmaktadır. Ölümünün ardından doktorların muayenelerine ve imamın yakından yıkamasına izin verilmemesi de bu düşünceyi destekler niteliktedir. Zaten yıllar sonra kurulan mahkemede çoğu kişinin olayı itiraf etmesi de bu kanıyı güçlendirmektedir.

Sonuç olarak hassas yapıda olan bir padişahın, askerleri ve devlet adamları tarafından tahttan indirilerek daha önce o odada öldürölmüş olan III. Selim'in dairesine kapatılmasına oldukça müteessir olduğunu tahmin etmek zor değildir. Fakat yine de gerek olay günü yukarıda bahsedildiği üzere sarayda yaşananlar, gerek ölüm sırasında isimleri zikredilen devlet adamlarının ve saray görevlilerinin tutumları gerekse ölüm sonrası olayın netlik kazanmasının engellenmesi için bazı işlemlere izin verilmemesi ve en önemlisi doktorların belirttiği gibi bir insanın iki bileğini keserek intihar etmesinin imkânsız oluşu Abdölaziz'in bir cinayet sonrası hayatını kaybettiğini göstermektedir. Zaten bu durum II. Abdöhamid döneminde kurulan Yıldız Mahkemesi ile şahitler ve değerlendirmeler sonucu kanıtlanmış ve olayda dahli bulunan kişiler gerekli cezaları almışlardır.

KAYNAKÇA

BAO, Y.EE, 17/30
BAO, Y.EE, 18/94
BAO, Y.EE, 18/114
BAO, Y.PRK.AZJ, 4/77
BAO, Y.EE(3), 16/10
BAO, Y.EE(1), 17/38
BAO, Y.EE(3), 17/36
BAO, Y.EE(6), 17/51
BAO, Y.EE(3) 16/15
BAO, Y.EE(1), 18/113
BAO, Y.EE(1), 18/112
BAO, Y.EE(1), 17/76
BAO, Y.EE(1), 17/60
BAO, Y.EE, 17/84
BAO, Y.EE(1), 17/44
BAO, Y.EE(1), 17/46
BAO, Y.EE(1), 17/68
BAO, Y.PRK, BŞK(1), 4/95
BAO, Y.EE(1), 16/23
BAO, Y.EE, 16/39
BAO, Y.EE(1), 16/52
BAO, Y.EE(1), 16/17

Ahmed Saib, *Vaka-ı Sultan Abdülaziz*, Samsun 2014.Akgüngör, İlker, "135 Yıl Sonra Ortaya Çıkan Tanık 'Babam Abdülaziz'in Bileklerini Keselerken Gördüm" *Vatan Gazetesi*: <http://www.gazetevatan.com>.

Ahmet Vefik Paşa, *Fezleke-i Tarih-i Osmanî, Bir Eski Zaman Ders Kitabı*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 2011.

Alagöz, Çağrı, "Sultan Abdülaziz'in Kanlı Gömleği;1876 Darbesi Üzerine Bir Çalışma", *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Avrasya Araştırmaları.

Ali Rıza - Mehmed Galib, *Geçen Asırda Devlet Adamlarımız, XIII. Asr-ı Hicrîde Osmanlı Ricâli*, Cilt II, Kervan Yayıncılık, İstanbul 1977.

Aydın, Faruk - Göksu, Erhan, *Ana Hatlarıyla Abdülaziz Dönemi Osmanlı Bahriyesi ve Ceride-i Askeriyyelere Göre 1864 Yılı Denizcilik Faaliyetleri* (Cilt 13). Yeni Türkiye Yayınları.

Basiretçi Ali Efendi, *İstanbul'da Yarım Asırlık Vekayi-i Mühimme*. İstanbul: Kitabevi Yayıncılık, 1997.

Baykal, Bekir Sıtkı, *İbretnüma, Mabeynci Fahri Bey'in Hatıraları ve İlgili Bazı Belgeler*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1989.

Beyhan, Mehmet Ali, "Sultan Abdülaziz Neden ve Nasıl Öldürüldü?", *Derin Tarih Dergisi* S.38, 2015, 68-84.

Cevdet Paşa, *Tezakir 40 Tetimme*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1986.

Danışman, Zuhuri, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi* (Cilt IX). Yeni Matbaa İstanbul: Zuhuri Danışman Yayınları, 1965.

Dikme, Hüseyin, "Osmanlı'da Halkla İlişkiler: Sultan Abdülaziz Örneği", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(21), 2012, 293-305.

Eliot, Henri, *Mithat Paşa'ya Dair Bir Hakikatın Tezahürü*. İstanbul: Gün Basımevi, 1946.

Gök, Necdet, "Mütercim Halimî Efendi'nin Notları Çerçevesinde Sultan Abdülaziz'in Avrupa Seyahati ve Sonuçları (21 Haziran 1867-7 Ağustos 1867)", *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*(7), 2012, 165-188.

Güller, Aslı, "XIX. Yüzyıl Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı Toplumunda İntiharlar" *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Ordu: Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, 2015.

Gürrıfat, Baha, "Pertevniyal Valide Sultan'ın Hatıratı Sergüzeştname" *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*(2), 1967, 57-59.

Hafız Mehmed Bey, *Hakaayıkül Beyân Fi Hakk-ı Cennetmekân Sultan Abdülaziz*. İstanbul: Sebil Yayınevi, 1995.

İbnülemin Mahmut Kemal İnal, *Son Sadrazamlar* (Cilt I). İstanbul: Dergâh Yayınları, 1982.

- Kacıroğlu, Murat, "Arif Oruç'un Abdülaziz Dönemini Anlatan Eseri; Sultan Abdülaziz Nasıl Hal' Edildi, Nasıl İntihar Etti?" *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, 6(24), 2010, 43-74.
- Karadağ, Raif, *Muhteşem İmparatorluğu Yıkanlar*. İstanbul: Kalem Yayınevi, 1978.
- Karaer, Nihat, "Abdülaziz", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 24, 2005, 313-326.
- Karal, Enver Ziya, *Islahat Fermanı Devri 1861-1876. Osmanlı Tarihi (Cilt VII)*. içinde Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1977.
- Kazıcı, Ziya, "Sultan Abdülaziz" *Siyasi-Dini-Kültürel-Sosyal İslâm Tarihi, Osmanlı Devleti ve Medeniyeti* (Cilt 14). içinde İstanbul, 2008.
- Kızıltan, Yılmaz, "I. Meşrutiyetin İlanı ve İlk Osmanlı Meclis-i Mebusan'ı", *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 26(1), 2006, 251-272.
- Kodaman, Bayram, "1876-1920 Arası Osmanlı Siyasi Tarihi", *Doğuştan Günümüze İslam Tarihi* (Cilt 12). içinde İstanbul: Çağ Yayınları, 1993.
- Koray, Enver, "Sultan Abdülaziz'e Karşı Girişilen Bir Suikast Olayı ve Hüseyin Vasfi Paşa", *Belleten Dergisi*, LI(13), 1987, 193-204.
- Küçük, Cevdet, "Abdülaziz", *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (Cilt 1), 1988, 179-185.
- Mahmut Celalettin Paşa, *Mir'at-ı Hakikât (Tarihi Hakikatların Aynası)*, Cilt I-II-III, İstanbul: Bereket Yayınevi, 1983.
- Mehmed Memduh Paşa, *Mir'at-ı Şuunat*, Nehir Yayınları, İstanbul 1990.
- Mithat Paşa, *Hayatım İbret Olsun (Tabsıra-i İbret)*, Cilt I, Temel Yayınları, 1997.
- Özcan, Abdülkadir, "Sultan Abdülaziz Öldü mü, İntihar mı Etti?" 3(45), 2012. *Sultan Abdülaziz ve Dönemi Sempozyumu*, C.3, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, VIII. Dizi, S:5, Aralık 2012, Ankara, 5.
- Öztuna, Yılmaz, "Abdülaziz" *Türk Ansiklopedisi*, Cilt I, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Öztuna, Yılmaz, *Bir Darbenin Anatomisi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2023.
- Saçıkaralı, Tolga, "Sultan Abdülaziz Nasıl Şehit Edildi?", *Milli Gazete*: <https://www.milligazete.com.tr>, 2017.
- Sertoğlu, Mithat, *Mufasssal Osmanlı Tarihi*, Cilt V, İstanbul: Güven Yayınevi, İstanbul 1971.
- Sertoğlu, Mithat, "Abdülaziz", *Resimli Haritalı Mufasssal Osmanlı Tarihi*, Cilt VI, Güven Yayınevi, İstanbul 1972.

Subaşı, Turgut, "Sultan Abdülmecid ve Sultan Abdülaziz. *Genel Türk Tarihi*", Cilt 7, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.

Şehsuvaroğlu, Haluk Y., *Sultan Aziz Hayatı-Hali-Ölümü*, TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı Yayını.

Tanpınar, Ahmet Hamdi, *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*. Yapı Kredi Yayınları, 1988

Toker, Hikmet, "Sultan Abdülaziz'in Müzisyen Kişiliğiyle İlgili İngiltere'de Yayınlanmış Bir Makale 'Sultan and His Music', *Milli Saraylar Dergisi*(10), 2013, 165-171.

Topçu, Fatih Sefa, ""Sultan Abdülaziz Döneminde Yaşanan Mali Bunalım ve Uygulanan Mali Reformlar (1861-1876), *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, 2010.

Uğurluel, Talha, "*Abdülaziz Yanan Binada Katledildi*", Sabah Gazetesi: <https://www.sabah.com.tr>, 2013.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, "Sultan Abdülaziz Vak'asına Dair Vakanüvis Lütî Efendinin Bir Risalesi", *Belleten Dergisi*, VII(28), 1943, 349-374.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Midhat Paşa ve Taif Mahkumları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1992.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, Midhat Paşa ve Yıldız Mahkemesi. *Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları*(53), 2003.

Ünal, Uğur, "Sultan Abdülaziz Devri Osmanlı Kara Ordusu (1861-1876)", *Doktora Tezi*. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.

EKLER

EK:1 Sultan Abdülaziz'in Resmi Ölüm Raporu

Ber-muktezây-ı İrâde-i seniyye-i Cenâb-ı Sehensâhi vükelâ-yı fihâm hazerâtı tarafından verilen emr üzerine 11 Cumâda-l-ulâ sene 93 ve 23 Mayıs 92 pazar günü öğleden bir saat evvel Hüdâvendigâr-ı sâbık Abdülaziz Han'ın sebep-i mevtini tahkik etmek için Çırağan Saray-ı Hümâyunu ittisalinde bulunan karakol haneye gidecek orada bizi alt katta bulunan bir odaya götürdüklerinde yerde serilmiş bir şilte üzerinde üzeri cedit ile örtülmüş bir cesed gördük. Örtüyü kaldırdığımızda Hüdâvendigâr-ı sâbık Abdülaziz Han'ın cesedi olduğunu tanıdık. Lede'l muayene bilcümle a'zâsı soğuk, kansız ve soluk ve ba'zı mahalleri dem-i mütehassir ile mestur olup cesed ise henüz donmamıştı. Göz kapakları açıkça,

karîne-i lâmiyası hafifçe kesif ve ağzı dahi biraz açık ciddi ve kolları ile ayaklarını setreden bezler kan ile mülemma' olup kolundaki bezi kaldırdığımızda sol kolunun bükümünün biraz aşağısında beş aşîri zira' (beş cm) tûlünde üç aşîr-i zira' umkunda bir cerîha müşahede eyledik. İşbu cerîhanın kenarları pürüzlü ve gayr-i muntazam olup istikameti ise yukarıdan aşağıya ve dâhilden hârice doğru idi. Mezkûr nâhiyenin evridesi kesilmiş ve siryân-ı zendî takriben hurûc eylediği noktadan çapının üç rub'u açılmış idi. Sağ kolunun büküm mahallinde dahî iki buçuk aşîr-i zira' tûlünde keزالik pürüzlü ve biraz münharif bir cerîha müşahede eyledik. İşbu mahaldeki cerîha küçük çaplı evride üzerinde olup serâyîn sâlim idiler. On aşîr-i zira' tûlünde ve ziyade keskin bir kolunun ucuna yakın yan tarafında ufak bir düğmesi bulunan bir mıkırâz (makas) irâe olundu: Mezkur mıkırâz kanlı olup Hüdevendigar-ı sabıkın balada zikrolunan cerihaları bununla icra etmiş olduğunu bizlere beyan ettiler. Ba'dehu bizleri Hüdevendigar-ı merhumun ikametgahı olan deniz tarafındaki büyük odaya götürdüler. Bu odada bir pencerenin kurbünde bulunan köse minderi üzeri kan ile göl kesilmiş ve hasırın üzerinde dahî pıhtılaşmış vâfir miktar kan bulunduğu gibi hasırın ötesinde berüsünde dahî kan lekeleri müşahade olunmuştur. İşte sâlif-üz-zikr ahvâlden cümlemiz müttahiden ati-z-zikr kararı verdik: Evvelâ Hüdevendigar-ı sâbık Abdülaziz Han'ın vefatına kol bükümlerindeki ev'iye'nin kat'ıyla hâsıl olan seyelân-ı dem sebep olmuştur. Bize irâe olunan alet cürûh-i mezkureyi husûle getürebilir. Cürûhun heyet ve istikametinden ve bunları husûle getirmiş olan aleti cârihadan bir intihar, yani telef-i nefis vukua geldiği istidl'al olunuyor. Binaenaleyh 77 Çıragan Saray-ı Hümayunu karakol hanesinde yapmış olduğumuz işbu mazbata-i acizanemiz imza ve takdim kılındı.

Dr. Marko, Dr. Nuri, Dr. Soto, Dr. Espagnol, Dr. Marc-Marcel, Dr. Yatropulo, Dr. Abdünnur, Dr. Servet, Dr. De Castro, Dr. Maroen, Dr. Jules Melincen, Dr. Konstantin Carath'eodory, Dr. Dickson, Dr. Vitalis, Dr. Eduard Spadora, Dr. Nurican, Dr. Melyan Bey, Dr. Mustafa, Dr. Mehmet¹²³

¹²³Aslı Güller, "XIX. Yüzyıl Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı Toplumunda İntiharlar", *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ordu 2015, s. 76.

EK:3 Abdülaziz'in İntiharında Kullandığı İddia Edilen Makaslar

124

YERİNDİ ARŞİVİ DİJİTAL LİBRERİ

Zabit Varakası

Milli Eğitim vekaletinin 27/1/1954 tarih ve Eski Eserler ve Mizeler Genel Müdürlüğü 891.5-375 sayılı dileği üzerine Yüksek Başvekelet Müsteşarlığının 1/2/54 tarih ve Nefriyat ve Midevvenat Umum Müdürlüğü 746 sayılı buyrukları mucibince Başvekelet Arşiv Umum Müdürlüğünde, Yıldız evrakı meyanında ve Abdülaziz'in 310-6 meselesine dair 59 numaralı pakette mevcut evrak arasında VI-a numara kayıtlı Abdülaziz'in intihar ederken kullandığı iki adet birbirinin benzeri biri tazyik neticesinde bir tarafa meyilli ve 2,5 cm. diğeri 10 cm. boyunda parmak yerlerinin altında her iki tarafında kıvrık iki lele şekli bulunan her hangi bir marka işaretli tagimiyas adı cinsten ve fotoğrafı dairelerininin mühürlü tasdikli iki makası Topkapı Sarayı Mizesi Müdürlüğüne teslim edilmiş olduğuna dair işbu zabit varakası dört nüsha olarak tanzim ve tarafınızdan imza edildi.

6.2.1954

Not: Her iki makas da fazla paslıdır.

Arşiv U. Müdürü

K. E. Tuna
(Kemal Tuna)

Topkapı Sarayı Mizesi

Müdürü

Haluk Y. Çelebioğlu
(Haluk Y. Çelebioğlu)

Arşivist

H. Tuna
(Hüseyin Tuna)

Şef

M. Sert
(Mithat Sertoğlu)

Ö. Tuna

Ö. Tuna

Ö. Tuna

Ö. Tuna

Arşiv memuru

(Reuf Tuncay)

R. Tuncay

Y.EE 0017030

0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

EK:4 Şeyhülislam Hasan Hayrullah Efendi'nin Sultan Abdülaziz İçin Verdiği Fetva

